0755CH12

एकादशः पाठः

विद्याधनम्

न चौरहार्यं न च राजहार्यं
न भ्रातृभाज्यं न च भारकारि ।
व्यये कृते वर्धत एव नित्यं
विद्याधनं सर्वधनप्रधानम् ॥ 1 ॥

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनम्
विद्या भोगकरी यशः सुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परा देवता
विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्या-विहीनः पशुः ॥ 2 ॥

केयूराः न विभूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला
न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालङ्कृता मूर्धजाः ।
वाण्येका समलङ्करोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते
क्षीयन्तेऽखिलभूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ॥ 3 ॥

विद्या नाम नरस्य कीर्तिरतुला भाग्यक्षये चाश्रयः
धेनुः कामदुघा रतिश्च विरहे नेत्रं तृतीयं च सा ।
सत्कारायतनं कुलस्य महिमा रत्नैर्विना भूषणम्
तस्मादन्यमुपेक्ष्य सर्वविषयं विद्याधिकारं कुरु॥ 4 ॥

© NCERT not to be republished

शब्दार्थाः

चौरहार्यम्	चोरों के द्वारा चुराने योग्य	to be stolen by a thief
राजहार्यम्	राजा के द्वारा छीनने योग्य	to be attacked by a king
भ्रातृभाज्यम्	भाइयों के द्वारा बाँटने योग्य	to be divided among brothers
भारकारि	भार बढ़ाने वाली	burden
प्रच्छन्नगुप्तम्	अत्यन्त गुप्त	hidden
भोगकरी	भोग का साधन उपलब्ध कराने वाली	giving objects of pleasure
परा	सबसे बड़ी	the greatest
राजसु	राजाओं में	among kings
केयूराः	बाजूबन्द	bracelets
चन्द्रोज्ज्वला (चन्द्र+उज्ज्वला)	चन्द्रमा के समान चमकदार	as bright as the moon
विलेपनम्	शरीर पर लेप करने योग्य सुगन्धित-द्रव्य (चन्दन, केसर आदि)	anointing
नालङ्कृता (न+अलङ्कृता)	नहीं सजाया हुआ	undecorated
मूर्धजाः	वेणी, चोटी	plait (hair)
वाण्येका (वाणी+एका)	एकमात्र वाणी	speech alone
समलङ्करोति	अच्छी तरह सुशोभित करती है	decorates
संस्कृता	संस्कारयुक्त (परिष्कृत)	well cultured
धार्यते	धारण की जाती है	is borne
क्षीयन्तेऽखिलभूषणानि (क्षीयन्ते+अखिलभूषणानि	सम्पूर्ण आभूषण नष्ट हो जाते हैं	all ornaments perish

© NCERT not to be republished

भाग्यक्षये	– अच्छे दिन बीत जाने पर	when good days end
आश्रयः	– सहारा	helper
कामदुघा	– इच्छानुसर फल देने वाली	yielding all desired objects
सत्कारायतनम्	– सम्मान का केन्द्र या समूह	storehouse of respects
रत्नैर्विना	– रत्नों से रहित	without jewells
विद्याधिकारम्	– विद्या पर अधिकार	mastery over learning
तस्मादन्यमुपेक्ष्य (तस्मात्+अन्यम्+उपेक्ष्य)	– अतः दूसरे सबको छोड़कर	therefore giving up others

अभ्यासः

© NCERT not to be republished

1. **उपयुक्तकथनानां समक्षम् 'आम्', अनुपयुक्तकथनानां समक्षं 'न' इति लिखत-**

(क) विद्या राजसु पूज्यते। ☐

(ख) वाग्भूषणं भूषणं न। ☐

(ग) विद्याधनं सर्वधनेषु प्रधानम्। ☐

(घ) विदेशगमने विद्या बन्धुजनः न भवति। ☐

(ङ) सर्वं विहाय विद्याधिकारं कुरु। ☐

2. **अधोलिखितानां पदानां लिङ्गं, विभक्तिं वचनञ्च लिखत-**

पदानि	लिङ्गम्	विभक्तिः	वचनम्
नरस्य	....	....	....

Rationalised 2023-24

गुरूणाम्	....	....	....
केयूराः	....	....	....
कीर्तिम्	....	....	....
भूषणानि	....	....	....

3. श्लोकांशान् योजयत-

क	ख
विद्या राजसु पूज्यते न हि धनम्	हारा न चन्द्रोज्ज्वलाः।
केयूराः न विभूषयन्ति पुरुषम्	न भ्रातृभाज्यं न च भारकारि।
न चौरहार्यं न च राजहार्यम्	या संस्कृता धार्यते।
सत्कारायतनं कुलस्य महिमा	विद्या-विहीनः पशुः।
वाण्येका समलङ्करोति पुरुषम्	रत्नैर्विना भूषणम्।

4. एकपदेन प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत-

(क) कः पशुः?

(ख) का भोगकरी?

(ग) के पुरुषं न विभूषयन्ति?

(घ) का एका पुरुषं समलङ्करोति?

(ङ) कानि क्षीयन्ते?

5. रेखाङ्कितपदानि अधिकृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत-

(क) विद्याविहीनः नरः पशुः अस्ति।

(ख) विद्या राजसु पूज्यते।

© NCERT not to be republished

(ग) चन्द्रोज्ज्वलाः <u>हाराः</u> पुरुषं न अलङ्कुर्वन्ति।

(घ) <u>पिता</u> हिते नियुङ्क्ते।

(ङ) विद्याधनं <u>सर्वप्रधानं</u> धनमस्ति।

(च) विद्या <u>दिक्षु</u> कीर्तिं तनोति।

6. पूर्णवाक्येन प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत–

(क) गुरूणां गुरुः का अस्ति?

(ख) कीदृशी वाणी पुरुषं समलङ्करोति?

(ग) व्यये कृते किं वर्धते?

(घ) भाग्यक्षये आश्रयः कः?

7. मञ्जूषातः पुँल्लिङ्ग-स्त्रीलिङ्ग-नपुंसकलिङ्गपदानि चित्वा लिखत–

विद्या धनम् संस्कृता सततम् कुसुमम् मूर्धजाः पशुः गुरुः रतिः

	पुँल्लिङ्गम्	स्त्रीलिङ्गम्	नपुंसकलिङ्गम्
यथा–	हाराः	अलङ्कृता	भूषणम्
	....	....	....
	....	....	....
	....	....	....

© NCERT not to be republished